

Պարզ ակնարկ մը և հարեւանցի բաղ-
դատութիւն մ'իսկ ցոյց պիտի տայ ան-
միջապէս, թէ ինչ ահագին տարբերութիւն
կայ 1865ին լոյս տեսած և Հ. Սուքրիի
ըրած հրատարակութեանց մէջ: Նախորդը՝
շատ տեղ կտրատուած և զեղչուած է,
պարզապէս չոր ու ցամաք ցանկ մ'է
անուններու, ուր կը պակսին պատմական
կամ տեղագրական տեղեկութիւններ: Ինչ
երկրորդը՝ աւելի ընդարձակ, աւելի ոճաւոր,
շահեկան և արտօթելի գործ մ'է, ուր մա-
նրամասն և բազմազան ծանօթութիւններ
կան իւրաքանչիւր գաւառներու, քաղաք-
ներու, գետերու, լեռներու, բերքերու վրայ:
Սակայն, միւս կողմանէ, պէտք է նկատի
առնել, թէ գրութեանս մէջ կը յիշատա-
կուին այնպիսի անուններ ու բառեր, այն-
պիսի պատմական դէպքերու ակնարկներ,
յետին դարերու մէջ պատահած իրողու-
թիւններ և ասորոյ անձեր, — ինչպէս են,
օրինակ իմն, Ներսէս Կամսարական՝ պա-
տրիկն Շիրակայ և Արշարունեաց տէրն
(Յուստինիանոս Բ.ի ժամանակ, է դարուն),
և Ասպար-հրուկ իշխան մը և անոր ար-
շաւանքը (668 թուականին, ըստ Բիւ-
զանդացի պատմիչներուն), են, — որոնք
ոչ սակաւ կատկածելի կ'ընեն գրութեանս
ժամանակը և հեղինակը: Սակայն Սուքրի,
հաստատուն իր այն խոր համոզման վրայ,
թէ Մովս. Խորենացիի հարազատ գործն
է այս, ամէն ճիգ կ'ընէ արդարացնելու
իր այդ համոզումը, ցոյց տալով այդ
կտորները՝ իբր եկամուտ և հետագայ գրիչ-
ներու յաւելումներ, գտնելով և որոշելով
ինչ որ յատուկ է հեղինակին՝ անոնցմէ
որ վերջը սպրդեր կամ անցուցեր են բնա-
գրին մէջ: Միով բանիւ, կը ջանայ իրեն
նախկին բնիկ վիճակին մէջ ներկայացնելու
գրութիւնս, լուսաբանելով մթին տեղերը
և երկբայելի կէտերը, ուղղելով սխալ բա-
ռերը և խանգարուած անունները, ճշդելով
թիւերը, հիմնուած նոյն իսկ Պտղոմէոսի
և միւս աշխարհագիրներուն՝ ինչպէս նաեւ
յոյն և արաբացի պատմիչներուն՝ հեղի-
նակութեան և վկայութեանց վրայ: Սու-
քրիի նուազ արդիւնքներէն չէ՝ նաեւ,

գրութեանս մէջ յիշուած այնքան կենդա-
նիներուն, տունկերուն, անուշահոտ խո-
տերուն, խէժերուն կամ խունկերուն և
բուսական զեղերուն՝ այն անսովոր, խժա-
լուր և այլազան անունները ճշդել, լուծել,
ծագումը հետախուզել, և անոնց համա-
պատասխան գաղղիքէն բառերը կամ
անունները գտնել, ինչպէս են, օր. իմն,
ռոսմոտոյ (Սուքրի խանգարուած կը համարի
բառս), դրապակ, թոսմոտ, քակոպակ, ձաւ-
դակ, ագաթոյեակ, բիշ (aconit), բաժար
(դեղ), գրտապոյ, սկիրուկ, երկրէ կամ
իւրէ (sagapène), ծամրի, քարայրի, գա-
րիշատ (անփուտ փայտ), շաւարշաւ (գազան
մը, որ լեզուով կը սպաննէ փղը, յի-
շուած նաեւ Ս. Եպիփանի գրութեանց հայ
թարգմանութեան մէջ, ըստ Սուքրիի), են:
Աւելորդ է ըսել, թէ սոյն բառերը մեր
ոչ մէկ բառարանի մէջ կը գտնուին:
Կ'ափշի՝ կը հիանայ մարդ, թէ ինչպէս
Սուքրի՝ աչքի առջեւ ունենալով այս բո-
լոր դժուարութիւնները՝ քաջութիւն ունե-
ցած է յանձնառու ըլլալու, իր հիւանդ
վիճակին մէջ, այդպիսի ծանր՝ տաժանելի
և տաղտկալի աշխատութեան մը, — որուն
տակ կը կրի՝ կը հիւանդանայ և կը ջղա-
նոտի քաջաոգով մարդն անգամ, — և կրցեր
է տոկունութեամբ և յաջողութեամբ գլուխ
հանել զայն:

Ասոնք են ահա մեր Հ. Սուքրիի տա-
ղանդաւոր մտքին, բեղուն գրչին պտուղ-
ները, որոնք դեռ աւելի զգալի կ'ընեն
մեզի իր կորուստին մեծութիւնը, երբ
մտածենք մանաւանդ անոր մտքին մէջ
յղացուած և պատրաստուած աւելի լուրջ,
հոյակապ, հսկայ գործերուն ծրագիրները
սպազային համար, որոնք դժբախտաբար
իրեն հետ գերեզման իջան:

Այդ ծրագիրներէն առաջինն էր, մեր
երկհատոր մեծագիր Հայկազեան բառա-
րանին նոր տպագրութիւն մ'ընել, ժամա-
նակիս պահանջներուն համաձայն, ճիշա-
ցուցած նոր բառերով, ասացուածներով,
օրինակներով, քանի որ առաջին հրատա-
րակութենէն մինչեւ իր ժամանակը հա-
րիւրաւոր նոր ձեռագիրներ՝ նոր գործեր

երեւան եկած էին, որոնց բառերը և
վկայութիւնները կը պակսէին հնոյն մէջ:
Եւ յետոյ, այժմեան զարգացումով համե-
մատական լեզուագիտութեան և ստուգա-
բանութեան՝ կան ինչ ինչ վրիպակներ և
անճշդութիւններ ուղղելիք, քանի որ այն
ժամանակին հրատարակիչը չունէին այն
հիմնական և կարեւոր ծանօթութիւնը պար-
սիկ, արաբ, ասորի լեզուներուն: Մինչ
Սուքրի՝ բաւական հմուտ էր այդ լեզու-
ներուն և հետամուտ էր եւս աւելի զար-
գանալու անոնց մէջ, և միւս կողմանէ
չէր պակսեր իրեն այդ մեծ ծրագրին գոր-
ծադրութեան համար պահանջուած պա-
տրաստութիւնը. և ունէր ձեռքին տակ
թղթատեալ օրինակ մը Հայկազեան բա-
ռարանին, ուր կը նշանակէր մի առ մի
իր բոլոր գիտողութիւնները, սրբագրու-
թիւնները, նորանոր բառերը, են:

Այդ ծրագրին երկրորդ մասն էր, Հայ-
կազեան Հանրագիտակի մը յօրինումը, որուն
համար բաւական նիւթ՝ ատաղձ պատրաս-
տած էր, և օրէ օր կը ճոխացնէր՝ ուսում-
նասիրելով իր գիտող, կշռող և դատող
մտքով՝ հայ և օտար աղբիւրներուն վրայ
ազգային պատմութիւնը, գրականութիւնը,
աշխարհագրութիւնը, դիցաբանութիւնը,
հնախօսութիւնը, — քաղաքական, եկեղե-

ցական, արուեստական, բժշկական, ու-
սումնական կեանքը, — հաւաքելով բնական
գիտութեանց իւրաքանչիւր մասնաճիւղին
յատուկ բառերը, են:

Երրորդ մասը կը կազմէր այդ ծրագրին,
հրատարակել մեր նախնեաց բոլոր գործե-
րը, նախ՝ ինքնագիր հեղինակութիւնները,
և յետոյ՝ անոնց թարգմանութիւնները,
արդի քննական ոճով, որուն զեղեցիկ
սպաջոյցը տուած էր արդէն, այնքան
գովեստի ու գնահատման արժանանալով
ազգային և օտար բանասէրներէն:

Հարկ է աւելցնել, թէ այս շատ շա-
հեկան և մեծապէս պատուարէր ձեռնարկին
համար՝ օժտուած էր ան լիապէս ամէն
կարեւոր ձիրքերով և ուժերով:

Կը համարիմ որ սոյն համառօտ ուսում-
նասիրութիւնս բաւականէն աւելի ցոյց
տուաւ, թէ ինչ մեծ կորուստ ունեցան
Միաբանութիւնս և ազգային բանասիրու-
թիւնը կանխահաս մահուամբ Սուքրիի,
որ կրցաւ քիչ տարիներու շրջանին սպա-
սուածէն աւելի բեղնաւոր և արդիւնաւոր
գործօնէութիւն մը ցոյց տալ, և հետեւա-
բար իրաւունք ունի շատ պատուաւոր տեղ
մը գրաւելու Միւթարեան գրագէտ փայ-
լուն դէմքերու շարքին մէջ:

Հ. Յ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

ՏԱՂ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՆՈՒՇ

Յայնժամ սիրով տիրական
Լըցեալ կանանց խնդութեամբ
Գալ առ Պետրոս յունանեան
Եւ սիրեցեալսն յոհան
Պատմեն զտեսիլն յահագին
Ըզրուսափայլ հրեշտակին
Որք աւետոք գոչէին
Եթէ յարեաւ կենդանին:
Ճեպեալ յընթացս վիմին
Ի գերեզման անմահին

Եւ յառաջեալ սիրելին
Խանդաղատէր առ վիմին:
Անդ ի տեսիլ խոնարհեալ
Գերեզմանին լուսնկալ
Թափուր զկրտաւորն տեսեալ
Եւ զվարշանակն ծաղեալ:
Անդ, անմահ Հօր Բանին
Մահուամբ ըզմահ լուծողին,
Ընդ զուսափայլ հրեշտակին
Փառլս տացուք անմահին:

(Տաղարան Ժէ դարբը)